

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

У статті аналізуються та виносяться на розгляд основні наукові підходи до вивчення поняття «статус». Зазначено, що соціальна група студентів є статусною, її об'єднує спільний для всіх членів групи рід занять. Наголошено, що перебування в статусі студента закладу вищої освіти передбачає вироблення нових компетенцій, нових поведінкових стратегій. Розглянуто і проаналізовано цінності, які займають високі позиції в орієнтирах молоді. Зазначено, що студенти самі визначають своє місце всередині вибраної спільноти, відносячи себе до певної категорії, приймаючи пов'язані з цією позицією обов'язки, певні права та поведінкові стратегії.

Ключові слова: статус, студентська молодь, стратегії поведінки, міжособистісна взаємодія, особистість, соціальна група.

Постановка проблеми. Період студентства є значущим у сфері вивчення соціальних уявлень, оскільки саме на даному віковому етапі можна спостерігати фактори і закономірності формування соціальних уявлень в динаміці професійного і особистісного самовизначення. На момент закінчення закладу вищої освіти молоді люди вирішують ключове питання про місце, яке вони займуть в системі соціальних і насамперед статусних відносин.

Проблема статусу особистості в групах однолітків більшою мірою вивчалася дослідниками дитячого розвитку, підліткового та юнацького віку, тоді як такий важливий етап, як «студентський вік», вивчений в цьому плані недостатньо. Особливості студентів як суб'єктів спілкування можуть бути проінтерпретовані з точки зору соціальної ситуації розвитку. Студентський період характеризується зміною провідної діяльності, зміною соціального статусу, входженням молодих людей у нову соціальну роль. Студентський вік – це особливий життєвий етап, який опосередковує перехід людини у доросле життя [1].

На цей час у соціальній психології виявляється великий інтерес до вивчення груп студентів у системі вищої професійної освіти. Кожна людина, будучи суб'єктом міжособистісних взаємовідносин, виявляється включеною в різні соціальні групи, в тому числі малі соціальні групи. Однією з важливих характеристик міжособистісної взаємодії є позиція особистості в групі чи статус, що визначає положення людини в системі міжособистісних відносин і міру його «психологічної принятності» членами групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальний статус студентської молоді та його роль у соціальній структурі стали предметом досліджень Ю. Вишневецького, Ю. Волкова, В. Добренєвкова, Т. Ковальової, Я. Коломинського,

Ж. Тощенко, В. Чупрова. Також проблематиці соціального статусу особистості та різних соціальних груп присвячували свої роботи такі видатні зарубіжні та вітчизняні вчені, як М. Вебер, К. Девіс, Р. Лінтон, У. Мур, П. Сорокін, Г. Дворецька, Н. Коваліско, О. Куценко, В. Хмелько та інші.

Метою статті є з'ясування соціально-психологічних особливостей статусу особистості у студентській групі.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання статусу особистості в студентській групі насамперед слід виходити з визначення поняття «статус». У науковій літературі можна виділити безліч визначень даного феномену: від структурної характеристики малої групи до розгляду соціального статусу в якості критерію для поділу суспільства на великі групи. Проте всі визначення мають загальну основу: під соціальним статусом розуміється місце людини в суспільстві, яке залежить від ряду показників. Набір даних критеріїв варіюється в різних підходах і залежить від авторської позиції. Серед показників відзначають: дохід, професію, освіту, владу, соціальний ресурс, стиль життя, поведінку споживачів, стать, вік, національність та інші аспекти [2].

М. Вебер визначив «соціальний статус» як реально покладені домагання на позитивні або негативні привілеї щодо соціального престижу, якщо він ґрунтується на одному або більшій кількості таких критеріїв: спосіб життя; формальна освіта, що полягає в практичному або теоретичному навчанні і засвоєнні відповідного способу життя; престиж народження або професії [4].

Б. Ананьєв розглядав соціальний статус як вихідний момент її структурно-динамічних властивостей. На його думку, статус особистості є об'єктивним і усвідомлюється частково або цілісно, неадекватно чи адекватно, пасивно чи активно. Статус, ролі та ціннісні орієнтації, що будуються

на його основі, складають первинний клас особистісних властивостей; вони визначають особливості мотивації поведінки, структуру суспільної поведінки, що утворюють другий ряд особистісних властивостей. Вищим інтегрованим ефектом взаємодії первинних та вторинних особистісних якостей є характер людини та схильності [3].

За твердженням Ф. Меріла, під соціальним статусом розуміється становище індивіда в системі соціально-економічної ієрархії. У такому розумінні поняття соціального статусу стало елементом рольової теорії і воно набуває структурного значення. Вживання поняття соціального статусу у зв'язку з «роллю» широко використовують Дж. Хоманс та інші американські соціологи, позначаючи місце індивіда, яке він займає в соціальній системі. На їхню думку, статус вказує місце у соціальних відносинах, з яким пов'язані певні суспільні рольові очікування [4].

За визначенням Г. Андрєєвої, під соціальним статусом розуміється єдність об'єктивно властивих індивіду характеристик, що визначають його місце в групі, і суб'єктивного сприйняття його іншими членами групи. У зв'язку з цим можна стверджувати, що соціальний статус є важливим феноменом суспільного життя і оцінюється суб'єктом пізнання в ході первинного сприйняття [5]. Американський психолог Е. Аронсон розглядає соціальний статус як компонент інформації, яку людина отримує під час першого контакту з об'єктом пізнання. У своїх роботах Р. Кричевський і Є. Дубовська зазначають, що ступінь престижності тієї чи іншої позиції в групі виступає її структурною характеристикою. При цьому в психології часто робиться наголос на дослідженні впливу соціального статусу людини на поведінку, на сприйняття і конструювання картини світу, на самосприйняття й інші процеси [6].

Дослідниця Л. Орбан-Лембрик зазначає, що статус визначається позицією, соціальним рангом, повагою, симпатією, авторитетом, престижністю, ставленням до особистості у групі [7]. Я. Коломинський визначає статус як інтегральне поняття, що включає як об'єктивні параметри, такі як положення особистості у внутрішньогруповій структурі, так і суб'єктивне відображення свого становища, відрефлексоване різною мірою. Таким чином, у сучасній соціальній психології статус розглядається як становище суб'єкта в системі міжособистісних відносин, яке визначає її права, обов'язки, визначені привілеї у групі [8].

Цікаві роздуми щодо ознак соціального статусу представлені в праці Л. Москаленко. Дослідницею було зазначено, що соціальний статус передбачає розкриття таких його характеристик: ступінь авторитетності та престижності статусного становища, його місце у системі соціальної стратифікації певного суспільства у конкретний історичний час;

обсяг і зміст прав, привілеїв та обов'язків носіїв статусу; специфіка соціальних груп, у контексті яких конструюється соціальний статус; особливості індикації соціального статусу (одяг, житло, манери, способи проведення часу носіїв статусу тощо); оцінка соціального статусу (демонстрація поваги неповаги, дотримання / недотримання ввічливості) та соціальні санкції у міжособистісній взаємодії [3].

Вітчизняні науковці А. Коваленко та М. Корнєв наголошують, що підґрунтям статусу є права, які надаються особистості суспільством, конкретними соціальними групами, і обов'язки, які вона повинна виконувати відповідно до місця в соціальній структурі. Дослідники виокремлюють авторитет і престиж як головні складники статусу. Також розглядають статус як величину престижу в спілкуванні з іншими і саме у процесі спілкування вбачають найповніше розкриття сутності людини через її ставлення до інших, що спостерігається під час безпосередньої взаємодії людей. Отже, А. Коваленко та М. Корнєв розглядають соціальний статус не тільки як явище, що виникає у процесі взаємодії з іншими, але й як прояв особистісних характеристик людини [9].

Таким чином, поняття статусу включає в себе становище індивіда в соціальній системі, що має специфічні для даної системи ознаки. Кожен індивід має власне уявлення про місце в суспільстві і відповідно до цього будує свою поведінку, що безсумнівно надає певний вплив на формування його особистості.

Перебування в статусі студента закладу вищої освіти передбачає вироблення нових компетенцій, нових поведінкових стратегій. Найчастіше вони асоціюються з домінантною, незалежною поведінкою. Для студентів характерне прагнення в спілкуванні контролювати все, що відбувається навколо них, впливати на те, що роблять, відчувають або думають про них оточуючі.

Як свідчить дослідження Л. Лабезної [10], соціальна позиція студентів як особистісна якість є за своєю суттю інтегративною, вона відображає всі основні параметри включення людини в соціум. Вона не тільки проявляється в будь-якому виді діяльності: навчальній, трудовій, суспільній, політичній, дозвільній, спортивній, ігровій, комунікативній, але властива будь-якому суб'єкту соціальної взаємодії. Виходячи з провідного критерію – соціальної позиції, студентство може бути представлене такими соціотипами, які можна розцінити як опис стратегій поведінки:

– інтелектуальний тип – відрізняється вираженою здатністю мислити послідовно, логічно. Віддає перевагу участі в тих видах познавальної роботи, які вимагають певного заданого алгоритму, обдуманості дій. Активно бере участь у роботі студентського наукового товари-

ства, редагуванні, випуску друкованих матеріалів. Відмінні риси: висока мовленнєва культура, почуття такту, амбіційність, схильність до суперечок і дискусій, обачність, небажання брати участь у масових формах суспільного життя;

– художній тип – характеризується високим рівнем естетичного розвитку й підвищеними культурно-естетичними запитами. Виражене естетичне начало в манерах поведінки й спілкуванні. Схильність до саморефлексії, моральних переживань;

– творчий (креативний) тип – найбільш масовий тип студента. Відрізняється підвищеною активністю, здатністю захоплено займатися різними видами громадської роботи, при цьому встигати з усіх предметів. Для нього характерна розкиданість інтересів, часта зміна захоплень;

– виконавський тип – зазвичай сором'язливі й дещо закомплексовані. Однак у процесі успішної адаптації до умов міського й вузівського життя переходять у розряд активних, інтелектуальних і діловитих. Віддають перевагу виконанню разових і необтяжливих громадських доручень, але у разі, якщо діяльність особистісно-значима, віддаються їй цілком;

– діловитий тип – у громадському житті участь бере епізодично, але стосунки з товаришами підтримує гарні. Бере участь у громадському житті, якщо в цьому є безпосередня необхідність або якщо він дійсно захоплений якимось престижним заходом. Із задоволенням бере на себе роль лідера чи його оточення;

– консервативний тип – стереотипність поведінки, запрограмована в сім'ї чи найближчому соціальному оточенні, становить основу поведінки. Неініціативний, але надійний і скрупульозний виконавець. Намагається триматися в затінку, однак у випадку захоплення якимось видом діяльності домагається великих успіхів;

– авантюрний тип – один із підвидів творчої особистості. Особливість у тому, що ця активність здійснюється без попередньої підготовки й не завжди адекватна ситуації. Швидко захоплюється, береться за будь-яку фантастичну пропозицію, не приймає розумні аргументи проти. Основний доказ і принцип діяльності – віра в удачу й везіння. Найбільш яскраво ці якості виявляються під час академічних сесій;

– споглядальний тип – студенти, які належать до цього типу, схильні до міркувань з приводу будь-якої проблеми, однак не дуже налаштовані на їх розв'язання. Захоплюються умоглядними (хоча часом і привабливими) проектами, які самі не збираються втілювати в життя. З готовністю обговорюють дії інших, критикують, радять, але самі від реалізації своїх порад утримуються. Вважають престижним для себе дружити з відомими активістами [10, с. 29–31].

Даний період характеризується інтенсивністю міжособистісної взаємодії, розширенням кола спілкування. Особливо значущим для студентів є неформальне спілкування, яке оптимізує емоційний стан особистості, дає підтримку у важких життєвих ситуаціях. Яскраво виражена потреба у визнанні, у самоповазі, самоприйнятті.

Головним завданням у період юності є визначення місця особистості в суспільстві, самовизначення. Проведене дослідження О. Ідобаєвої показало, що більшість респондентів у віці 20–21 року не мають сформованих новоутворень юнацького періоду (таких як рефлексія, усвідомлення власної індивідуальності, сформованість життєвих планів, установка на свідому побудову власного життя, активний розвиток самосвідомості і власного світогляду). Це негативно позначається на самоактуалізації особистості та її психологічному благополуччі [11].

Слід вказати, що соціальна група студентів є статусною: її об'єднує спільний для всіх членів групи рід занять, а саме навчання, спрямоване на отримання вищої освіти. Група забезпечує ідентифікаційну приналежність студентам. В середині неї формуються студентські цінності, ідеї, цілі, інтереси.

Статусні відмінності грають величезну роль в соціальній поведінці в цілому і надають значний вплив на групові процеси. Організації та групи наділяють індивіда статусними атрибутами. Таким чином, серед членів групи існує досить явне уявлення про статусне положення кожного конкретного індивіда. В якості статусної характеристики може виступати будь-яка соціальна й індивідуальна характеристика: зовнішня привабливість, молодість або старість та інші. Різні вміння і навички індивіда також можуть виступати в якості статусної характеристики [12].

Студентство являє собою неоднорідну групу, диференційовану за соціально-демографічними ознаками, відповідно до типу закладу вищої освіти, в якому студенти навчаються (середня, вища); за формою навчання (денна, вечірня, заочна); за особливостями майбутньої професії, а також за позитивним або негативним соціальним оцінюванням.

Навчання у престижному університеті сьогодні може виступати однією з головних підстав групового статусу студентства. Студенти державних вузів спочатку оцінюють престижність закладу вищої освіти вище, ніж учні недержавних освітніх установ. Матеріальне становище сім'ї робить вирішальний вплив на соціальний статус молоді: сім'ї з різним рівнем матеріального достатку дають неоднакові життєві старты молоді, суттєво коригують плани і очікування молодих людей [13].

Походження індивіда, а саме статус його сім'ї може впливати на те становище, яке людина

може набути в майбутньому. Проте багато дослідників вважають, що в сучасному суспільстві статус індивіда все менше залежить від положення його сім'ї, скоріше, на перший план виходять деякі риси характеру особистості, які дозволяють досягати певного статусу. З іншого боку, сім'я продовжує грати важливу роль в проблемі нерівності суспільства. Дж. Оакс і Р. Россі відзначали батьківське благополуччя в якості одного з основних аспектів соціального статусу, які визначають становище людини в суспільстві. Таким чином, простежується чітка залежність між освітою молоді та матеріальними умовами їхнього життя: вища освіта стає доступною матеріально забезпеченим людям. Особливу соціальну напруженість таке положення набуває в умовах постійного зростання платних послуг в освіті. Багаті родини мають доступ до кращих світових університетів, і їхні діти можуть отримувати в них освіту, а отже, надалі вони можуть починати свою кар'єру з більш високих позицій і отримувати більш високий дохід. Таким чином, виявляється залежність статусу сім'ї від розподілу ресурсів і благ [5]. Отже, походження людини і ресурси, до яких його сім'я має доступ, створюють базу для майбутнього досягнення самим індивідом статусу.

Різноманітні мотиваційні установки певним чином диференціюють студентську молодь. Залежно від мотивації отримання високого соціально-освітнього статусу можна розділити студентство на чотири групи:

– «переможці» – бачать можливості у вищій освіті, роблять активні дії для отримання високого соціального статусу;

– «аутсайтери» – хочуть одержати більш високий статус, ніж у батьків, планують зробити це за допомогою вищої освіти, однак бажаного результату не отримують;

– «песимісти» – є бажання отримати високий статус, однак занижуючи планку власних очікувань, відмовляються від активних дій;

– «зневірені» – не бачать в собі сил досягти тих чи інших успіхів. Відсутня мета вибратися по соціальній драбині. Освіта для них не є засобом соціальної мобільності.

Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить, що активно-діяльнісна, неформальна сторона соціального статусу студентства проявляється у виборі ціннісних орієнтацій, формування світоглядних позицій студентської молоді. Сучасне молоде покоління називають поколінням «незалежності»: воно відрізняється своїм прагненням до досягнення високого становища у суспільстві, професійної кар'єри, матеріального благополуччя.

Численними дослідженнями представників психологічної науки доведено, що цінності, які займають високі позиції в орієнтирах молоді, –

здоров'я, любов, щасливе сімейне життя, цікава робота, фінансова забезпеченість. Сучасній молоді притаманні такі якості особистості, як впевненість, активність, незалежність, підприємливість, рішучість, цілеспрямованість, вміння ризикувати. Підвищується значущість інтелекту і комунікативних якостей особистості.

На першому місці виявляються цінності власного життя, слідом за ними позначені цінності-цілі, що наближають досягнення успіху. Разом з тим трапляються випадки, коли молодь визначає кар'єру і високий статус як пріоритетні цінності, а морально-духовні складники залишаються на задньому плані. Любов до комфорту і різні задоволення стають певним стимулом життєвої активності.

Якщо економічні, територіальні, демографічні та освітні характеристики групового статусу студентської молоді формуються зусиллями самої молоді, то престиж студентства визначається через громадську думку.

Висновки. Таким чином, з'ясувавши соціально-психологічні особливості статусу особистості в студентській групі, можна зробити наступні узагальнення. Отже, статус може бути розглянутий як міжособистісний компонент і як складник відносин всередині соціальної групи. Статус — це положення індивіда в структурі групових або соціальних стосунків, яке визначає його права і обов'язки. Він тісно пов'язаний з роллю, яку людина має виконувати відповідно до очікувань групи. Таким чином, за статусом закріплюється певний комплекс дій, який надалі повинен бути реалізований в рольовій поведінці особистості.

Також з огляду на вищесказане наголошуємо, що студентська молодь як соціальна група включена в складну систему соціальних взаємовідносин і її становище всередині соціальної системи визначається соціальним статусом. Студенти самі визначають своє місце всередині вибраної спільноти, відносячи себе до певної категорії, приймаючи пов'язані з цією позицією обов'язки, певні права та поведінкові стратегії.

Література:

1. Дроздова І.І., Капитанова Е.В. Соціально-психологічні фактори статусу личности в студенческой группе. *Инженерный вестник Дона*. 2014. №4-1. С. 31–33.
2. Мойсеєнко В.В., Блинова О.Є. Соціальний статус у контексті психологічних досліджень. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 9–10 квітня 2018 р.). Дніпро: ЛІРА, 2018. С. 398–401.
3. Москаленко Л.С. Психологічні умови становлення соціального статусу молодшого школяра: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 243 с.

4. Филиппов А.А. Категория социального статуса в зарубежной и отечественной социологии. *Вопросы современной науки и практики*. 2012. № 1. С. 37.
5. Федотова С.В. Особенности восприятия социального статуса человека в молодежной и студенческой среде. *Психологическая наука и образование*. 2015. Т. 7. № 3. С. 108–118.
6. Федотова С.В. Структура социальных представлений молодежи о социальном статусе. *Вестник Российского нового университета. Серия «Человек в современном мире»*. 2015. № 4. С. 37–45.
7. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.
8. Коломинский Я.Л. Социальная психология взаимоотношений в малых группах. Москва : АСТ. 2010. 448 с.
9. Лапшова Н.С. Теоретичні засади дослідження соціального статусу особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 1. С. 235–243. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2015_1_32. (дата звернення: 25.03.2019).
10. Лабезна Л.П. Соціально-психологічні детермінанти адаптивної копінг-поведінки студентської молоді в освітніх закладах різного типу: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Сєвєродонецьк, 2017. 265 с.
11. Сачкова М.Е., Тимошина И.Н. Психологическое благополучие в контексте представлений студентов о высоком социальном статусе. *Вестник РУДН. Серия: Психология и педагогика*. 2016. № 4. С. 80–87
12. Мойсеєнко В.В. Основні характеристики статусної поведінки. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості: матеріали Всеукраїнської (із міжнародною участю) наук.-практ. конф. (Херсон, 5-6 жовтня 2017 р.)*. Херсон, 2017 С. 94-97
13. Короткова М.С. Социальный статус студенчества в субъективном измерении: результаты эмпирического исследования. *Знание. Понимание. Умение*. 2014. № 4. С. 108–117.

Мойсеєнко В. В. Анализ исследования статуса личности в студенческой группе

В статье анализируются и выносятся на рассмотрение основные научные подходы к изучению понятия статус. Отмечено, что социальная группа студентов является статусной, ее объединяет общий для всех членов группы род занятий. Отмечено, что пребывание в статусе студента учреждения высшего образования предполагает выработку новых компетенций, новых поведенческих стратегий. Рассмотрены и проанализированы ценности, которые занимают высокие позиции в ориентирах молодежи. Отмечено, что студенты сами определяют свое место внутри выбранного сообщества, относя себя к определенной категории, принимая связанные с этой позицией обязанности, определенные права и поведенческие стратегии.

Ключевые слова: статус, студенческая молодежь, стратегии поведения, межличностное взаимодействие, личность, социальная группа.

Moiseienko V. V. Socio-psychological features of personality status in student group

The article analyzes and presents the main scientific approaches to the study of the concept of status. It is noted that the social group of students is a status, it is united by a group of occupations common to all members of the group. It is emphasized that staying in the status of a student of a higher education institution involves the development of new competencies, new behavioral strategies. Considered and analyzed the values that occupy high positions in the landmarks of youth. It is noted that students themselves determine their place within the chosen community, attributing themselves to a certain category, taking responsibilities associated with this position, certain rights and behavioral strategies.

Key words: status, student youth, behavior strategies, interpersonal interaction, personality, social group.